
Prof. Dr. Prugberger Tamás Dsc.*

A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS ÉRDEKEGYEZTETÉS A FEJLETT NYUGATI ÁLLAMOKBAN

A gazdaság szoros kapcsolatban áll a munkaüggyel és a szociális ellátás ügyével. Nagyüzemi árutermelés és tömegáruforgalom nélkül nincs körszerű gazdaság, korszerű gazdaság hiányában romlik a szociális ellátás és növekszik a munkanélküliség. Ez utóbbi kettő azonban bekövetkezhethet korszerű gazdaság esetén is akkor, ha a szociális piacgazdaságot kemény versenyzgazdaság váltja fel. A XIX. században éppen egy ilyen kemény versenyzgazdaság kényszerítette ki először a munka-, és a szociális érdekegyeztetést, majd pedig a belőle származó válság a gazdasági érdekegyeztetést.

A munkaügyi, szociális és gazdasági érdekegyeztetés a szociális gondoskodást társadalmi méretekben felváltó későkapitalista korszak jóléti állameszméjének a terméke. A múlt századvég és a jelen század időszakának fokozatosan terebélyesedett eszméje, amely különösen a II. Világháborút követően vált Európa nyugati felében intézményesített módon uralkodóvá.¹ Az Amerikai Egyesült Államokban viszont már a 30-as évek derekán a hivatásos állami politika rangjára emelkedett Franklin Delano Rooseveltnél elnöksége alatt.² Ez az új társadalomgazdasági és szociális irányzat, a New-Deal leginkább is intézmény-szervezési vonalon hatással volt – a katonai dik-

tatúrák és a különböző kormánypucscok ellenére több latin-amerikai államra. Európában pedig 1945 után a legyőzött Németországnak a nyugati szövetségesek által megszállt területeire és magára a vesztes Németországra is.³ Ezzel párhuzamosan a hitleri III. Birodalom csapatai által megszállt francia, Benelux és dán területeken a nemzeti szocialista rezsimek reakciójaként alakult át a szabadversenyos kapitalizmus „laissez faire” demokráciája olyan demokratikus jogállamisággá, amely egyrészt a gazdasági verseny tisztességére ügyelt és a különböző gazdasági, szakmai, réteg- és szociális érdekek jogszerű, valamint társadalmilag indokolt megvalósulásának elősegítésére törekedett. Ez az állami mechanizmustól az érdekartikuláció intézményesítését követelte meg.

A II. Világháború utáni Nyugat-Európa gazdaságilag gyors talpraállása a Marshall segélyen kívül ennek az érdekegyeztető-érdekérvényesítő mechanizmusnak volt köszönhető, amelybe bekapcsolásra került a keyensi gazdaságfilozófián alapuló teljes foglalkoztatás. Az így kialakult és mindenekelőtt Nyugat-Európában konzisztens intézménnyé vált demokratikus jogállamiságon nyugvó szociális piacgazdaság egyik alapvető vonása, hogy az állam törvényalkotói és közigazga-

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem és Debreceni Egyetem.

1 Fleischman, Gerd: Nationalökonomie und sozialwissenschaftliche Integration. J. C. Mohr Verlag Tübingen und Verlag S. Fischer Hamburg, 1982.; Schmidt, Reiner: Öffentliches Wirtschaftsrecht. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 1990. 5–32. p.

2 Vö.: Roosevelt, Franklin Delano: Harc a máért. (Bev. Kosáry Domonkos, Ford.: Ottlik Géza. Stúdió K. Bp. é.n. Boér Elek: Rooseveltnél kísérlete. Szeged, Városi ny. 1934.

3 Jura Europae (Droit du Travail-Arbeitsrecht). Verlag H.C. Beck, München-Berlin et Éditions techniques juris classeurs. Paris, I. Band. 20.00 (Belgien); 30.00 (Frankreich), II. B. 40.00 (Italian); 50.00 (Luxemburg), 60.00 (Niederland) – Rechtsgueller.; Bódis Lajos: Munkaügyi kapcsolatok változó állami szerepvállalással. Európa Fórum. 1994. é. 4. sz. 73–77. o.

tási, különösen gazdasági, munkaügyi és szociális-igazgatási mechanizmus érdekartikulációs és egyeztetési rendszerén keresztül működik.⁴ Ez a konzisztencia már korántsem érvényesül ilyen hatásokkal az USA-ban, ahonnan pedig a II. Világháború előtti években az 1929–33-as gazdasági világválság leküzdése érdekében impulzív erővel elindult, mivel a Rooseveltet követő későbbi elnököknek a hidegháború hatására kialakult konzervatív politikája befagyasztotta, sőt visszafordította a New Deal-t. Ezért az érdekegyeztetés az USA-ban intézményesítve a kongresszus kétkamarás rendszerében, valamint a széles körű „populáris actio”, valamint a törvényesített „lobbyzás” rendszerében követhető nyomon. Ugyancsak nem kedvezett az érdekartikulációs és érdekegyeztetési rendszer intézményesített kialakulásának a latin-amerikai államok katonai puccsokkal tarkított rendszere sem. Éppen ezért az USA-hoz és Kanadához hasonlóan ezekben az államokban az intézményesített érdekegyeztetés a közéletnek csupán egy szegmentumában, a gazdasági életben alakult ki a majd még részletesebben bemutatásra kerülő terményhivatalok formájában. Kanada esetében ebbe némileg belejátszik a kontinentális angolszász jog hagyományokat őrző tradicionális jellege is, amelyet azonban némileg fellazít Québec területén a franciaországi behatás.⁵ Bizonyos mértékig ez a helyzet Ausztráliában is francia hatás nélkül. Az mondható interkontinentális méretekben, hogy az angolszász jogrendszerhez tartozó államokban az érdekartikuláció és az érdekegyeztetés dinamikus alapintézményként a „bargaining”-ok, azaz megállapodások formájában valósul meg.⁶ Ezek között igen jelentősek az ún. neokorporatív megállapodások, amelyeket gyakran a központi állami, főleg közigazgatási szervek közreműködésével a helyi önkormányzatok, a munkáltatói és vállalkozói szövetségek, a regionális bankok, valamint a szakszervezetek kötnek egymással elsősorban ipartelepítés és munkahelyteremtés érdekében.⁷

A Német Szövetségi Köztársaságban a II. Világháború után az érdekegyeztetési modell főleg

az USA és az angolszász bargaining rendszer hatására kétoldalú érdekegyeztetési formában alakult ki. Ez a bipartid érdekegyeztetési rendszer azonban az állam által nem intézményesített. A jog csupán a munkaügyi kapcsolatok terén írja elő, hogy a felkínált tárgyalási ajánlatot nem szabad visszautasítani, hanem a megkeresett érdekvédelmi szerv a megkereső érdekvédelmi szervvel köteles leülni tárgyalni.⁸ Ez az érdekegyeztetési, ún. tárgyalási rendszer – mint már említettük – a munkaügyi kapcsolatokban dívik, aminek elsődleges célja az országos és területi általános, valamint ágazati kollektív szerződések megkötése, ezen keresztül pedig a munkabéke biztosítása, a munka közvetlen világán kívül komoly általános gazdasági jelentősége is van. Következik ez abból, hogy a gazdasági életnek a statikus alapja mind a termelés, mind pedig az elosztás (kereskedelem) esetében a munka. A munka eredményét képező javak, azaz termelőmunka nélkül nem képezhető el elosztás, vagyis áruforgalom, az áruforgalmat pedig ugyancsak munkavégzéssel működtetik. Ily módon a német bipartid koalíciós tárgyalások, még ha formálisan nem is vonatkoznak a gazdaság egészére, hanem csak a munka világára, informálisan a gyakorlatban mégis az egész gazdaságra közvetett módon kihatnak. E felismerés jegyében vállalt a szász tartományi miniszterelnök, Biedenköpf a Szászországban 1993 májusában a fémiparban kirobbant sztrájk során közvetítő-egyeztető szerepet. Ily módon az NSZK „de iure” bipartid érdekegyeztetési rendszere e munkaküzdő során „de facto” tripartiddá alakult át, amit végül is megegyezés, tehát siker koronázott. Úgy tűnik azonban, hogy az NSZK-ban az érdekegyeztetésbe az állam állandó és intézményesített bevonása szükségtelen. Szüségtelen, mert az állam a „Grundegesetz” értelmében *szociális jogállam*,⁹ következésképpen a köztisztviseltek és a gazdasági szféra szereplői eljárásaik és működésük során ehhez kötelesek magukat tartani, a társadalmi gyakorlat pedig azt mutatja, hogy ezt következetesen meg is teszik.

4 Jura Europae I-III. 10–90. 50 (BRD., Belgien, Frankreich, Italien, Luxemburg, Niederland, Den,ark, Irland, G.B.); Borbély Szilvia: A spanyol érdekegyeztetési etalon. Európa Fórum, 1994. é. 4. sz. 92–105.o.

5 International Encyclopedia for Labour law and industrial relations, Editor in Shef Prof. r. Blanpan, Boston. Volume 3. Part. I.

6 Jura Europae III. 80.50–9 (Irland) 90.50–9 (G.B): Encyclopedia Labour law (G.B. USA, Canada)

7 Szelényi István: Az állam viszonylagos autonómiája vagy az állami termelési mód. Medvetánc, 1982. év 2–3.sz. 24–38.o.

8 Söller, Alfred: Arbeitsrecht, Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart-Berlin, Köln, Mainz. 4. Aufl. 53–54. o.; Zöllner-Loriz: Arbeitsrecht. M.C. Moor 1990.

9 G.G. Art. 15.; Schmidt, 144.147. p.

Az állam megfelelő szerveinek részvételével kiépített *háromoldalú* (tripartit) *érdekegyeztetési* rendszer hazája a *frankofon-latin jogterület* államaiban és részben az *Egyesült Királyságban* található meg.¹⁰ Franciaországban és a Benelux államokban maga az alkotmány mondja meg, hogy minden törvénytervezetet a Parlament elé vitel előtt, ezen kívül pedig minden kormányrendeletet a kiadása előtt az érintett érdekvédelmi szervezetekkel egyeztetni kell. A frankofon-latin és az európai angolszász országokban eme tripartid érdekegyeztetés intézményesített szerveként országos munka-, gazdasági és szociális tanácsok, valamint termék- és egyéb hivatalok ágazati és területi szinten pedig hasonló bizottságok és hivatali intézmények működnek, amelyben arányos képvisellel rendelkeznek az ellenértékű koalíciós partnerek és e tanácsok és bizottságok összetételében az állam megfelelő szervei is képviseltetik magukat.¹¹

Konkretizálva mindezt: *Belgiumban* országos szinten a fenti tripartid összetételben egyfelől egy Nemzeti Munkaügyi Tanács (Conseil national du travail) és egy Központi Gazdasági Tanács működik (Conseil central de l'économie), amely tanács összevonasáról most tárgyalnak.¹² *Hollandiában* ezzel szemben már kezdettől fogva egy szervezeti rendszer keretében működik a munka- és a gazdasági érdekegyeztetés, amelynek tripartit országos érdekegyeztető szerve a Holland Gazdasági és Szociális Tanács.¹³ Mind Belgiumban, mind Hollandiában hasonló tripartit formában országos ágazati és területi bizottságok működnek. Míg Belgiumban azonban az ágazati és a területi bizottságokba az ellenérdekű koalíciós felek közül ugyancsak paritásos képvisellel csak azok kerülhetnek be, amelyek reprezentativitásuk alapján az országos tanácsba kerültek, addig Hollandiában az ágazati és a területi bizottság tagjává válhat az országos tanácsba be nem került olyan tag is, amelyik az adott ágazatban vagy területen jelentős, és így ott reprezentativitással rendelkezik.¹⁴ Luxemburgban a tripartid érdekegyeztetés a munkaügyi

kapcsolatok területén folyik csak. Itt viszont az állam irányító-koordináló közreműködése igen erős. Ez erőteljesen befolyásolja a tárgyalások kimenetelét. Ez odáig megy, hogy azokban az esetekben, mikor a kollektív szerződéskötésre vonatkozó tárgyalások végleg meghiúsulnak, a munkaügyi miniszter még egy utolsó kötelező egyeztetést végez.¹⁵

Bizonyos mértékig hasonló a helyzet az *Egyesült Királyságban* s az *Ír Köztársaságban* is annyiban, hogy tripartid érdekegyeztetésre a Munka- és Szociális Hivatal (Labour and Social Service) bevonásával akkor kerül sor, ha az ellenérdekű koalíciós felek egymással megállapodni nem tudnak, vagy pedig ha a kollektív bairganningnek pénzügyi, elsősorban bértarifanövelési kihatása van. Országos szinten ilyenkor a kollektív bairganningot a Pénzügyminisztériumnak kell jóváhagynia. Ilyen esetekben tehát a pénzügyi kormányzat belefolyik a tárgyalásokba. E két angolszász jogrendszerű országban az érdekegyeztető tanácsokban való részvételi jogosultság feltétele az adott szinten fennálló reprezentativitástól függ.¹⁶

Az itt bemutatott frankofon és angolszász rendszerekben az adott érdekvédelmi szervek reprezentativitást hivatalos tagjegyzékük állami elfogadása legitimálja országos általános és ágazati, valamint területi általános és ágazati szinten egyaránt. Belgiumban csak az országosan kimutatott reprezentativitás a releváns, ami a területi reprezentativitást is „de iure” meghatározza, még ha a „de facto” helyzet egészen más is. Ez a kritikus pontja a belga érdekegyeztetési rendszernek, mivel helyi szinten nem mindig a valós társadalmi helyzetet tükrözi.

Spanyolországban ezzel szemben az érdekegyeztetés mechanizmus a helyi szinttől az országosig teljesen alulról épül fel az adott szinten jelentősen érdekvédelmi szervezetek automatikusan vesznek abban részt.¹⁷

E témakörben szólni kell arról is, hogy az érdekegyeztetésnek ez a rendszere az Egyesült Álla-

10 Vö.: Prugberger Tamás-Plotz, Manfred: Magyar és európai munkajog, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1994. 59–61. o.

11 Jura Europae, I. 20.50–9.; 30.50–9.; II. 40.50–9.;50.50–9.; 60.50–9.; Ojeda Aviles, Antonio-Peres Peres, Manuel: Gewerkschaftsrechte im Betrieb nach spanischen Recht. Arbeitsrecht im Betrieb. 1989. é. 12. sz.382–384.p.; Az európai üzemi tanácsok. Friedrich Ebert és Hans Böcker Stiftung kiadás. 5. kiadás (Portugália) 20–21.o.

12 Bódis, 84–89.pp.

13 Jura Europae: II. 60.50–8., 9.

14 U. ott

15 Jura Europae, II.50.60–1-2

16 Jura Europae, III. 80.50–9 et 90.50–9.

mokból indult el az 1919–1932. évi világgazdasági válság idején és fejlődött ott tovább a II. Világháború időszakában Theodor Franklin Roosevelt elnöksége alatt, melynek gazdaságfilozófiai alapjait John Maynard Keynes dolgozta ki. A „welfare society”, ill. „state”, azaz a jóléti társadalom koncepciója a II. Világháború után az USA közvetítésével az ún. nyugateurópai övezetbe, az Északatlanti Államok Szövetségéhez tartozó államokhoz is elkerült. Mindezt az Európai Gazdasági Térség államai az ennek kapcsán kialakult érdekegyeztetési struktúrát követték és követik ma is, azonban féltő, hogy az USA-ban az 1950-es évektől kiinduló és az 1970-es évektől felgyorsuló, az 1980-as évek közepétől pedig vesélyesen felpörgő gazdasági globalizáció kikezdi a nyugat-európai gazdasági érdekegyeztetési intézményrendszerét. Strukturálisan ez még nem jelentkezik. Funkcionálisan azonban bizonyos fokig érezteti már hatását. Az USA-ban egyre félelmetesebb méreteket öltenek a pénzintézeti- és a vállalatösszevonások, az így kialakult szupranacionális tőkés társaságok pedig részben a politikai-állami mechanizmusra, részben a részvénytárcsázások útján az alárendelt helyzetbe került cégekre azok érdekei ellenében kényszerítik rá akarataikat. Az adókikerülés érdekében teszik át székhelyeiket a különböző adóparadicsomokba és vándoroltatják üzemüket országon belül és országon kívül olyan helyekre, ahol a legkedvezőbbek a helyi és a központi hatóságok által nyújtott kedvezmények, ahol legnagyobb tőlük a teherátvállalás és ahol legolcsóbb a munkaerő. Ha pedig még kedvezőbb feltételeket vagy még olcsóbb munkaerőt találnak és lejárnak az állam vagy a helyhatóság által nyújtott kedvezmények és nem tudnak még nagyobb kedvezményeket kicsikarni, tovább települnek olyan helyekre, ahol mindezt el tudják érni, gyakran egész régiókat megnyomorító munkanélküliség és nagy területekre kiterjedő környezeti károkat okozva. Működésük következtében lokális, területi, regionális és országos, sőt szupranacionális szinten sérülnek munkaszociális, lakosság-szociális, fogyasztóvédelmi, környezet- és természetvédelmi-, egészségvé-

delmi, valamint közhatalmi- és közrendészeti érdekek. A globalizáció képviselőinek célkitűzései az alig korlátozott szabadpiaci versenyre, a minimálbér-rendszer eltörlésére, az érdekvédelmi szervezetek és az érdekegyeztetési rendszerek felszámolására, a társadalombiztosítás és a szociális háló minimálisra zsugorítására, valamint mindezek elérése érdekében totális deregulációra irányul.¹⁸

Egy ilyen irányvonalat az Egyesült Államokban kialakítani és a II. Világháború alatt kialakított és meglehetősen rövid időn keresztül érvényesült jóléti államkonceptiót a globalizmus irányában felváltani tulajdonképpen amiatt lehetett, mivel egyrészt a termékhivatali multipartit érdekegyeztetési rendszert kiszorította a „lobbyszás” ottani hagyományos rendszere, szakszervezeti és munkáltatóérdekvédelmi szövetségi rendszerkiépülés hiányában pedig sem országos, sem regionális szinten nem épült ki az európaihoz hasonló munkaügyi érdekegyeztetési rendszer. A kontinentális EU-tagállamok közül elsősorban a tripartit érdekegyeztetési rendszert követő frankofon-latin államok és az erőteljes szociális kötődésű skandináv államok állnak ellen ennek az áramlatnak és talán Németország az, ahol a legnagyobb az affinitás a globalizáció irányában. Ez megítélésünk szerint részben azzal magyarázható, hogy itt az érdekegyeztetési mechanizmus állami közvetítés nélküli bipartit és ezért teljesen civil jellegű. Ennek ellenére valószínű, hogy az amerikai globalizációs hatások az EU-tagállamok „törzskarában” sem tud az amerikaihoz hasonló – de ott is már bizonyos mértékig mérséklődő – kinövéshez vezetni, mivel az érdekegyeztetés bipartit intézményrendszere is erős ágazati együttműködési kapcsolatokon nyugszik. Mindez azonban elsődlegesen csak az EU, ill. az Európai Gazdasági Térség határain belül érvényesül, mivel a nyugat-európai országok a közép-kelet-európai posztkommunista régióban a privatizáció sorn és azzal összefüggésben hasonló módon léptek és lépnek fel ma is gyárbezárásokat előidézve, mint az amerikai szupranacionális tőketársaságok.¹⁹

17 Borbély Szilvia: A spanyol érdekegyeztetési etalon. Európa Fórum, 1994. é. sz. 92–104. pp. Ojeda Aviles-Pres Peres: hiv. 4.

18 Kortén, II-IV. fejezetek

19 Az Európai Társulási Megállapodások, OMIKK, Budapest, 1995.; Prugberger T.: A nyugat-európai és a közép-kelet-európai országok privatizációjának jogi rendezéséről. In.: Ünnepi tanulmányok IV. (Gáspárdy László prof. 60. születésnapjára), Novotni Alapítvány, Miskolc, 1997. 334–351.o.; Laky-Neumann Boda: A privatizáció foglalkoztatási hatásai. Számadás a talentumról. ÁPV Rt. kiadása, Budapest, én.